

ՊԵՏՄԵԿԱՆ

ՀԱՅ ԳՐԶՈՒՀԻՆԵՐ

Հայ գրչութեան պատմութեան մէջ կարելի է գտնուի մըն ալ յատկացնել Գրիշ Հայուհիներուն, որոնք մէկ կամ աւելի գիրքերու ընդօրինակութեամբ յիշատակ մը ձգած են հետագայ դարերուն:

Մեր գրչուհիներէն շատերը եղած են հաւատաւոր կոյսեր, որոնցմէ մէկ քանին ծանօթ են իբրեւ միանձնուհիներ ժէ. դարուն ծագող Շենհերի և Շոռօթի Մենաստաններուն: Արդարեւ ժէ. դարու վերածագ-կումի ընդհանուր շարժումը ոգևորած է նաև հայ միանձնուհիները, և այդ միակ զարէն մեղի ծանօթ են աւելի մեծ թիւով գրչուհիներ, քան զայն կանխող բոլոր դարերէն:

Հայ գրչուհիներուն մէջ ամենէն ար-գիւնաւորն է Բարսիոն Նոտարը, որուն նուրբ գրչէն ծանօթ են Գ ձեռագիրներ:

Իբրեւ գիրքի աշխատաւոր կ'արժէր յիշել նաև քանի մը հայուհիներ, որոնք

42. — երբ ան խմբ[նէ] պաճարին գուռին մօտ,
43. — պիտի ան հանէ ի[ր] զգեստը, [պիտի մերկա]յնէ իր ամօթոյքը,
44. — երբ զայն տեսնէ, պիտի մեր[ձե]նայ անոր,
45. — իր պաճարը որ մեծցաւ իր արձա-կազալին վրայ պիտի զին քն ուրանայ:
46. — Մեկնեցաւ որսորդը, տարաւ իր հետ աղիճ մը, պերճագիճ մը,
47. — բռնեցին ուղին (ու) գացին ուղիղ,
48. — երբորդ օրը հասան որոշեալ վայրը.
49. — որսորդն ու աղիճը նստեցան իրենց տեղերը.
50. — մէկ օր, երկու օր, նստեցան գուռին մօտ,
51. — (ապա) եկաւ պաճարը դէպի գուռ, խմելու համար.

ԱՆՈՒՇԱՒԱՆ ԱՔՂ. ԶՂՋԱՆԵԱՆ

(Շարունակի՛ 6)

թուղթի կամ մագաղաթի պատրաստու-թեամբ օժանդակած են իրենց մերձաւոր գրիչներուն:

Ա. — ՇԱՔԱՐ ՀԱԽԱՏԱԽՈՐ, հոգեւոր գուտոր Վարդիշխան քահանայի, Երկուքը միասին, նշանաւոր գրիչ Ստեփանոս Երկայնին օրինակել կուտան, Երուսաղէմի մէջ, Աւետարան մը, 1321ին, և կը նուիրեն նոյն քաղաքի Ս. Հրեշտակապետաց վանքին: Շաքար հաւատաւոր շատ աշխա-տած է թուղթը կոկելու: — Թ. Աղբար, Բ. էջ 344-5:

Բ. — ԽԱՊԻՊ ԽԱԹՈՒՆ, հարսնիկը գրիչ Կարապետ քահանայի, որ 1451ին, Վանի մէջ, օրինակած է Աւետարան մը: Խապիպ Խաթուն աշխատած է թուղթը կո-կելու: — Ե. Լալայեան, Ծ. Հայ. Զեռ. Վասպուրականի, էջ 412:

Գ. — ՄԱՐԻՍԳ ԳՐԻՉ ԵՒ ՆԱՐԻՉ, 1456ին Հին Ջուղայի մէջ օրինակած և նկարազարդած է մէկ Քարոզիքի Դր. Տա-թեացւոյ. — Ա. Երեմեան, Բաղմամբէյ, 1948 էջ 45-6: Էջմիածին, 1952, Յւ. 49:

Դ. — ԴՈՀՈՐ, գուտոր գրիչ և ծաղ-կող Երզնկացի Յովհաննէսի եղբոր, և մայր Մալխաթունի. օգնած է իր հօրեղբոր, 1484-86 թուականներուն, Կեսարիոյ մէջ, ար-տագրած Ճաշոցին և Աւետարանին մօզա-ղաթը պատրաստելով և թուղթը խաղելով. — Ա. Ալպոյաճեան, Պատմ. Հայ Կեսա-րիոյ, Բ. էջ 1847 և 1849:

Ե. — ԱԼԹՈՒՆ, գուտոր գրիչ Յով-հաննէս Երէցի, որ 1621ին կը յիշատակարէ իր մասին. «... Բազում ժամանակաւ մայրն առ Աստուած փոխել էր, և այլ Աւ-թուն աղջիկս զիմ պէտս կարեաց ընուով, թէ թուղթս կոկելով, և թէ գրչին զճրագս վառելով. մինչև ի լոյս ի դէմս տքնու-թեամբ կալով, և զմարմնաւոր կերակրիկս հոգալով...»: — Պատմ. Հայ Կեսարիոյ, էջ 1866:

Զ. — ԳՈՀԱՐԻՆԷ ԿՈՅՍ, ԴՐԻՉ, 1630ին, Աւագոնց գիւղի Երեք Խորանք վանքին մէջ օրինակած է Կանոնագիրք մը. — Կար. Թ. 742:

Է. — ՄԱՐԻՆՈՍ ԳՐԻԳՈՐՈՒՀԻ ԿՈՅՍ, 1637-1650, օրինակած է.

1. — Մեկնութիւն Տոմարի, Յակովբ վրդ. Դրեմեցւոյ, 1637ին. — Կար. Թ. 2004:

2. — Հարանց վարք, Առաջ գիւղին մէջ, 1650 թ. — Կար. թ. 790:

Ը. — ՄԱՐԻԱՄ ԳՐԻԶ, եղբոր դուստր Մարկոս Եպիսկոպոսի. 1647 թ., Ղարաբաղի Խանսադաւ գիւղին մէջ օրինակած է մէկ Տալաշափուրիւնի ն. Շնորհաւոյ. — Հ. Աճառեան, Յ. Զեռ. Թաւրիզի, էջ 101:

Թ. — ՄԱՐԻԱՄ ԿՈՅՍ, դուստր Մարգարի և Անթառամի, եղբոր դուստր քաւիչ Տէր Կիրակոսի. 1651 թ., Շենհեր Մենաստանին մէջ, օրինակած է մէկ Ոսկիփորիկ Գր. Տաթևացւոյ. — Կար. թ. 1594, էջ 177: Հանդ. Ամս. 1891, էջ 265-6, ծնթ.:

Ժ. — ՎԱՌՎԱՌԷ ԿՈՅՍ, 1647-84. — Իր զրչէն ունինք

1. — Թիւսակարան, գրուած 1647 թ. — Երնջակ, էջ 148:

2. — Ժամագիրք, օրինակուած 1655 թ. — Բաղմադէպ, 1948, էջ 46:

3. — Քարոզագիրք Գր. Տաթևացւոյ, բոլորգիր, արտագրուած 1684 թ., Փոքր Սիւնիքի Կուսանաց վանքին մէջ. — Կար. թ. 2062:

ԺԱ. — ՀՌԻՓՍԻՄԷ ԿՈՅՍ ՄԱՅՐԱՊԵՏ, 1651-3, օրինակած է,

1. — Աղօթագիրք-Ժամագիրք-Տօնացոյց, 1651 թ., ռընդ հովանեաւ Ստաթէի, Եղիսարէթի համար. — Զեռ. Ս. Յ. Թ. 1706:

2. — Մեկնութիւն Ժամագրի, Խ. Անձեացւոյ, 1653 թ., Հալիձորի Անապատին մէջ. — Կար. թ. 1409:

ԺԲ. — ՎԱՐԴԵՆԻ ԱՊԱՇԽԱՐՈՂ, 1657 թ. օրինակած է բոլորգրով, մէկ Սանդուխ Գիրք. — Կար. թ. 1894:

ԺԳ. — ՇՈՒՇԱՆ ԿՈՅՍ ՆՈՐԱՇԻՆԿԵՑԻ, 1664-6. — Ծնողքը Բաշի և Խուրմի, եղբայրը Արիստակէս վարդապետ: Շոռոթ գիւղին մէջ օրինակած է,

1. — Պատմագիրք, Եղիշէ, Խորենացի, Կալին, 1664 թ., երբ 43 տարեկան էր. — Սիսական, էջ 354:

2. — Մեկնութ. Առակաց Սողոմոնի, 1666 թ., իր եղբոր Արիստակէս վարդապետի խնդրանքով. — Երնջակ, էջ 282-4:

ԺԴ. — ՄԱՐԿՍՐԻՏ ԿՈՅՍ, 1669-76. — Երնջակ գաւառի, Շոռոթ գիւղի, Ս. Աստուածածին կուսաստանին մէջ օրինակած է,

1. — Գիր Հաւատոյ, Ն. Շնորհաւոյ, 1669 թ. — Կար. թ. 1722 Գ.:

2. — ԱԵՏԱՐԱՆ, բոլորգիր, 1676 թ. — Յ. Կ. Ճանկեան, Հնութիւնք Ակնայ, Թրֆիւս, 1895, 90-91:

ԺԵ. — ԷՐԻՆԷ ՔՈՅՐ, 1673 թ., Շենհերի վանքին մէջ օրինակած է Ասեցի Փաւագիրք մը. — Բաղմադէպ, 1948 էջ 46:

ԺԶ. — ՄԱՐԻԱՄ ԳՐԻԶ, 1673-8, Սանուհի Նահապետ վարդապետի, որ ապա եղաւ կաթողիկոս Ս. Էջմիածնի (1691-1705):

1. — Հայելի վարուց, թարգմանութիւն Ստեփանոս Լեհացիի. օրինակած է 1678 թ. նոսր գրով. — Միար. էջ 256, Զեռ. Ս. Յ. Թ. 726:

2. — Հարանց վարք, օրինակած է ի Ս. Յակոբ, Երուսաղէմ, 1678 թ. ի վայելուք իր կնքահօր Տ. Նահապետ վարդապետի. — Զեռ. Յ. Յ. Թ. 726, Միար. էջ 256:

3. — Ոսկիփորիկ, արտագրած է 1678 թ., հաւանաբար Երուսաղէմի մէջ, իր կնքահօր Նահապետ վարդապետի համար. — Զեռ. Ս. Յ. Թ. 792:

ԺԸ. — ԽԱՆՈՒՄ ԳՊԻՐ, 1682 թ., Ակնայ Ս. Գէորգ Եկեղեցւոյն մէջ, օրինակած է ԱԵՏԱՐԱՆ մը, Տիկին Նուր Մելիքի խընդրանքով. — Ճանկեան, Հնութիւնք Ակնայ, էջ 80:

ԺԹ. — ԳՈՀԱՐԻՆԷ ԿՈՅՍ, դուստր Պետրոսի և Հոսիսիմէի, 1687-8 թ., Շոռոթի Անապատին մէջ օրինակած է Գր. Նարեկացւոյ Աղօթագիրքը. — Սիսական, էջ 353:

ԺՊ. — ՄԱՐԻՆՈՍ ԿՈՅՍ, Շոռոթի կուսանաց Անապատէն. 1687-8 թ. կոկած է Գոհարինէ կոյսի օրինակած Նարեկին թուղթը. — Սիսական, էջ 354:

Ի. — ՍՈՂՈՎԻԷ, 1730 թ. օրինակած է մէկ Խրատ Հոգեւորք. — Տաշեան, Յ. Զեռ. Վրենայի, թ. 197:

ԻԱ. — ԲՐԱԲԻՈՆ ՆՈՏԱՐ, ԳՐԱԳՐՈՒՀԻ, 1750-1835, աշակերտ Բաղմադէպ Մատթէոս Գրագրի: Օրինակած է Բաղմաթիւ գրքեր, Կ. Պոլսոյ մէջ, մանր և կանոնաւոր նոտրագրով:

1. — Պատմ. Ժողովոց Եփեսոսի եւ Քաղկեդոնի, 1772 թ., Պալաթու Ս. Հրեշտակապետ Եկեղեցւոյն մէջ, ի վայելուք Յովհ. Մամիկոնէից Եպիսկոպոսի. — Փաւաղանագիրք, էջ 92-3:

ՊԵՏՄԵ-ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ

ՀԱՅՈՑ ԱՆՁՆԱԴԱՐԱՆՆԵՐԸ

ԱՆՁՆԱՆՈՒՆԸ այն զլխաւոր միջոցներից մէկն է, որով համայնքը կամ հասարակութիւնը զանազանում է իր անդամներից այս կամ այն անհատին՝ միւս անհատներից: Այդ միջոցը աւելի է բնորոշւում կամ զարգանում, երբ անձնանունն վրայ աւելանում է մի մականուն, կամ հայրանունը, կամ ազգանունը և կամ այդ բոլորը միասին: Կարող ենք ասել պարզապէս Վահան, աւելի ձեռած՝ Դայլ Վահան, կամ Վահան որդի Հայկեայի և կամ Վահան Մամիկոնեան, և այլն:

Մարդկային հասարակութեան մէջ չկա

թէ կուզ ամենավայրենի մի ցեղ, որի անդամները անձնանուն չունենան: Անձնանունը համաշխարհային մի երևոյթ է:

Շատերը կարծում են և կամ ա՛յնպէս են հաւատացած թէ անձնանունները ծագում չունեն, այսինքն աննշանակ ձայների են, և կամ աւելի գրեական ձևով արտայայտւելով՝ արմատական բառեր են: Այս կարծիքը առաջացել է նրանց մէջ հասարակ անունների համեմատութեամբ: Ինչպէս որ սեղան, ջուր, արեւ, փայլ, ծառ բառերը արմատ են և մենք միջոց չունենք վերածելու նրանք իրենց մասերին, նոյնպէս են համարւում նաև անձնանունները:

2. — Անսառ նորագոյն Մսամանց, Աղէքսանդր Գալաթիոյ, 1773ին. — Կար. թ. 45:

3. — Պատմութիւն ժողովոյ, 1774ին, Զեռ. Պալաթու Ս. Հրեշտակապետ Եկեղեցւոյն. — Բանասէր, 1904 էջ 90:

4. — Մեկնութիւն Հնգամասեցի, Վարդան վարդապետի, 1779ին. — Զեռ. Ս. Թ. 275:

5. — Մեկն. Երգոց Երգոյն, Վարդան վարդապետի, 1780ին. — Ս. Թ. 275:

6. — Մեկնութիւն Մասրեոսի, Ներսէս Շնորհալիի և Թ. Երզնկացիի, 1781ին. — Ս. Թ. 275:

7. — Խօսք յինն Երանութիւնն, Գրիգոր Նիւսացւոյ, 1783ին: Զեռագիրը կը գտնուէր Երբեմն յԱրմաշ. — Հասկ, Հայդ. Տարեգիրք, 1948 էջ 74:

8. — Հաւաքածոյ մը, որ կը պարունակէ Յովհաննէս քահանայի Յաղագս Անկիւնուոր Թուոց աշխատութիւնը, 1786ին: Զեռագիրը կը գտնուի Երեւանի Պետական Մատենադարանին մէջ, թ. 2595. — Էջմիածին, 1950, Մարտ-Ապրիլ, էջ 55:

9. — Բարոզգիր Նալեան Եակոբ Պատրիարքի, 1788ին, Ս. Երուսաղէմի Միա-

բան Պաղտատար վարդապետի համար. — Զեռ. Ս. Թ. 1791:

ԻԲ. — ՀԵՂԻՆԷ ԱՊԱՇԽԱՄՈՂ, Ժամանակը և տեղը անյայտ: Օրինակած է բուրդրով մէկ Մեկն. Ղուկասու, Իգնատիոս վարդապետի. — Կար. թ. 1295:

ԻԿ. — ՅՈՒՍԻՍԱՆԷ ԿՈՅՍ, Ժամանակը և տեղը անյայտ: Օրինակած է բուրդրով Անատոս քահանայի, Ժամագիրք, և Աղօթ Եփրեմ Խ. Ասորւոյ. — Կար. թ. 22:

Այս վերջին երկու գրչուհիները հաւանաբար կը պատկանին ԺԷ. դարուն: Այսպէս կ'ենթադրենք նկատի առնելով բոլորգրի գործածութիւնը և ԺԷ. դարու մշակութային լայն աշխատանքները:

ԻԴ. — ՄԱՐԻԱՄ ԳՐԻԶ, ըստ Յուդակազրդին ԺԷ. դարուն օրինակած է մէկ Բարոզգիրք Գր. Տաթևացւոյ, բուրդրով. — Էջմիածին, 1951, Ապրիլ-Յունիս, էջ 84: — Այդ դարուն ծանօթ են երեք Մարիամներ, ասո թիւ Բ. Թ. և ԺԷ. թէ ասոնցմէ մին է կամ ուրիշ անձ մը, աս այժմ կը մնայ անորոշ:

Ն. ԵՊՍ. ՄՈՎԱԿԱՆ